

Κυνηγοί ελεφάντων στην πτολεμαϊκή Αίγυπτο

Παναγιώτης Κωνσταντινίδης

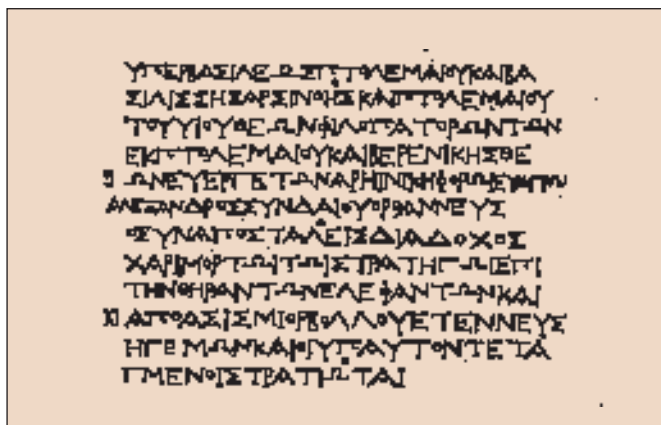
Αρχαιολόγος

Η χρήση ελεφάντων ως αποτελεσματικού μέσου για την απόκρουση του εχθρού κατά τη διάρκεια της μάχης δεν ήταν κάτι το άγνωστο στον ελληνιστικό κόσμο. Ήδη, από την εποχή του Μ. Αλεξάνδρου και κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του για την κατάληψη της Ανατολής (4ος αιώνας π.Χ.) είχαν χρησιμοποιηθεί πολεμικοί ελέφαντες, ενώ στην Ασία (ιδιαίτερα στην Ινδία) τους χρησιμοποιούσαν επί αιώνες.¹ Το πολεμικό αυτό μέσο συνέχισε να χρησιμοποιείται και στην εποχή των διαδόχων. Οι Σελευκίδες προμηθεύτηκαν για πρώτη φορά πολεμικούς ελέφαντες από την Ινδία, απ' όπου τους προμηθεύονταν και αργότερα. Το 303 π.Χ., ο Σέλευκος Α΄, μετά την ήττα του από τον ινδό βασιλιά Σανδράκοττο (Χανδραγκούπτα), δέχθηκε να παραχωρήσει τις περιοχές Γανδάρα (Ghandara), ανατολική Αραχωσία και Γεδρωσία, παίρνοντας ως αντάλλαγμα 500 πολεμικούς ελέφαντες. Οι ελέφαντες αυτοί θα αποδειχθούν σημαντικός νεωτερισμός στις πολεμικές συγκρούσεις της ελληνιστικής περιόδου.² Ο Σέλευκος Α΄ χρησιμοποίησε τους 500 αυτούς ελέφαντες και στη μάχη της Ιψού (301 π.Χ.).³ Σύντομα, η χρήση αυτού του σχετικά νέου πολεμικού μέσου επεκτάθηκε και στα άλλα ελληνιστικά κράτη, υιοθετήθηκε και από τους υπόλοιπους ελληνιστικούς μονάρχες. Πολύ γνωστή είναι άλλωστε η εκστρατεία του Πύρρου στην Ιταλία με τους 20 πολεμικούς ελέφαντες, που του είχε παραχωρήσει ο Πτολεμαίος Κεραυνός, ο αδελφός του Λυσιμάχου. Η επέλαση των ελεφάντων προκαλούσε πανικό στους αντιπάλους του και διέλυε τις τάξεις των Ρωμαίων. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε και την επέλαση του Αννίβα στην Ιταλία, με τους πολεμικούς του ελέφαντες κατά των Β΄ Καρχηδονιακό πόλεμο.⁴

Την εποχή των Πτολεμαίων τα νότια όρια της Αιγύπτου βρίσκονταν πολύ βορειότερα από τα αντίστοιχα νότια σύνορα των Αιγυπτίων Φαραώ. Σύνορο αποτελούσε το Ασσουάν, με την κάτω Νουβία να λειτουργεί ως ουδέτερη ζώνη ανάμεσα στην Αίγυπτο και το σουδανικό βασίλειο της Μερόης (νότια του δεύτερου καταρράκτη). Ο Στράβων αναφέρει μια αποστολή ως τη Μερόη, με επικεφαλής κάποιον Φίλωνα, στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ., αλλά αργότερα, ανάμεσα στο 206/205 π.Χ. και το 187/186 π.Χ., οι εξεγέρσεις των ιθαγενών απέκοψαν ολόκληρη τη νότια Αίγυπτο και τις περιοχές πέρα από την Αλεξάνδρεια από τον έλεγχο της κεντρικής διοίκησης.⁵ Οι εξεγέρσεις αυτές έπαψαν με την ήττα του τελευταίου αιγυπτίου ηγεμόνα, του Χαόννοφρι, το 186 π.Χ. Για το πτολεμαϊκό εμπόριο, ωστόσο, μεγαλύτερη σημασία είχαν η επέκταση και οι εξερευνήσεις που έγιναν στη νοτιοανατολική έρημο, προς την Ερυθρά θάλασσα, αλλά και η θαλάσσια εμπορική σύνδεση με την Ινδία αργότερα.⁶ Το φαινόμενο των εξερευνήσεων εμφανίστηκε από νωρίς και συνεχίστηκε όλα τα χρόνια της βασιλείας των τεσσάρων πρώτων Πτολεμαίων. Σχετιζόταν εν μέρει με την αναζήτηση εμπορικών δρόμων που θα παρέκαμπταν τους κλειστούς της νότιας Αραβίας, αλλά ακόμη περισσότερο με το κυνήγι ελεφάντων. Από τότε που ο Αλέξανδρος αντιμετώπι-

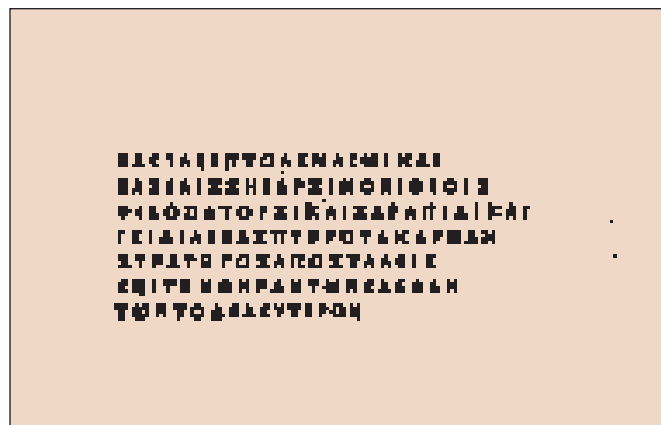

1. Αίγυπτος και Αραβία με τις παράκτιες πόλεις της Τρωγλοδυτικής ακτής.

2. Απόγραφο επιγραφής των κυνηγών ελεφάντων (Βρετανικό Μουσείο).

σε μάχη τον Πύρο στον Υδάσπη ποταμό (Jhelum), όπως αναφέρθηκε, η αξία των ελεφάντων ως στρατιωτικού όπλου καθιερώθηκε, και ένας στρατηγός δεν θεωρούνταν σύγχρονος ούτε είχε κύρος, αν δεν διέθετε πολεμικούς ελέφαντες. Οι Πτολεμαίοι δεν είχαν τη δυνατότητα, όπως ο Σέλευκος Α΄, να προμηθεύονται ελέφαντες από την Ινδία και για το λόγο αυτό ήταν υποχρεωμένοι να εξασφαλίσουν τους απαραίτητους αφρικανικούς ελέφαντες από τη Σομαλία. Οι εξερευνητές της Ερυθράς θάλασσας στάθηκαν αιτία να δημιουργηθεί εκεί μια σειρά από λιμάνια, όπως για παράδειγμα, η Φιλωτέρα, «πόλη στην Τρωγλοδυτική, που ίδρυσε ο Σάτυρος ο οποίος είχε σταλεί για να ερευνήσει την Τρωγλοδυτική χώρα και να κυνηγήσει ελέφαντες».⁷ Ο στρατηγός αυτός του Πτολεμαίου Β΄ μάς είναι γνωστός και από μια αφιέρωση που βρέθηκε στο Ρεντέζιγε της Θηβαΐδας,⁸ προς τιμήν της βασίλισσας Αρσινόης της Φιλαδέλφου. Η ίδρυση της Φιλωτέρας στάθηκε αφορμή για την εμφάνιση μιας σειράς άλλων πόλεων, στις οποίες κατά το δυνατόν δίνονταν ονόματα μελών της δυναστείας –Αρσινόη Τρωγλοδυτική, Βερενίκη Τρωγλοδυτική, Πτολεμαΐς των Ελεφαντοθήρων–, στις εξαιρέσεις ανήκε η Μυός Όρμος, η βορειότερη από αυτές. Τελικά προέκυψε στην ακτή μια αλυσίδα οικισμών που έφτανε ως τα Στενά του Μπαμπ-ελ-Μαντέμπ (εικ. 1).⁹ Αφιέρωσεις έχουμε και από κυνηγούς ελεφάντων.¹⁰ Μία από αυτές βρέθηκε στην Αίγυπτο –σε άγνωστη, όμως, τοποθεσία– και σήμερα βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο. Αποτελεί αναθηματική επιγραφή στον Άρη «που φέρνει τη νίκη και επιτυχίες στο κυνήγι»,¹¹ υπέρ του Πτολεμαίου Δ΄ Φιλοπάτορος (221-205 π.Χ.), της συζύγου και αδελφής του Βερενίκης και του μελλοντικού διαδόχου, Πτολεμαίου Ε΄ Επιφανούς (205-180 π.Χ.), από τον διάδοχο, δηλαδή τον δεύτερο τη τάξει στην ομάδα των κυνηγών, Αλέξανδρο, υιό του Συνδαίου από τα Ορόανδα της Πισιδίας, που στάλθηκε σε αποστολή στη χώρα των ελεφάντων, μαζί με τον επικεφαλής της ομάδας, τον αιτωλό στρατηγό (αρχηγό της αποστολής-ομάδας των κυνηγών), Χαρίμορτο.¹² Στην επιγραφή αναφέρεται, επίσης, και ένας άλλος υφιστάμενος αξιωματούχος, ηγεμών, της ομάδας,

3. Απόγραφο επιγραφής των κυνηγών ελεφάντων.

Απόασις Μιορβόλλου Ετενεύς, επίσης από την Ετένη της Πισιδίας, καθώς και οι απλοί στρατιώτες, εκ μέρους των οποίων, καθώς και των προηγούμενων αξιωματούχων, γίνεται η ανάθεση. Η επιγραφή χρονολογείται με ασφάλεια μετά τις 8 Οκτωβρίου 209 π.Χ., ημέρα γέννησης του διαδόχου. Η επιγραφή είναι γραμμένη σε ελληνιστική κοινή, με τα γράμματα θήτα και όμικρον σε μικρότερο μέγεθος από τα υπόλοιπα (εικ. 2).¹³ Το κείμενο της επιγραφής αποτελείται από 12 διαφορετικού μήκους στίχους. Η γραφή, αν και προσπαθεί να διατηρήσει το γεωμετρικό σχήμα των γραμμμάτων και μια τυποποίηση, δεν το καταφέρνει σε ικανοποιητικό βαθμό, και έτσι έχουμε μικρές διαφορές στο μέγεθος και στον τύπο των στοιχείων. Τέλος, τα διάφορα χαρακτηριστικά των στοιχείων, όπως, για παράδειγμα, το Α με κεκαμμένη την οριζόντια κεραία του, και η εμφάνιση ακρεμόνων μάς υποδεικνύουν μια χρονολόγηση σε ύστερη περίοδο, η οποία καθορίζεται με αρκετή ακρίβεια, όπως αναφέραμε, από το περιεχόμενο του κειμένου.

Υπὲρ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βα|σιλίσσης Ἀρσινόης καὶ Πτολεμαίου | τοῦ υἱοῦ, θεῶν Φιλοπατόρων, τῶν | ἐκ Πτολεμαίων καὶ Βερενίκης δε| | ὧν Εὐεργετῶν,¹⁴ Ἄρη Νικηφόροι Εὐάγροι | Ἀλέξανδρος Συνδαίου Ὅροανεύς, | ὁ συναποσταλεὶς διάδοχος | Χαριμόρτωι τῷ στρατηγῷ ἐπὶ | τὴν θήραν τῶν ἐλεφάντων, καὶ | | Ἀποᾶσις Μιορβόλλου Ἐτενεύς | ἡγεμῶν καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν τετα| γέμοι στρατιῶται.¹⁵

Ἄλλη μια αφιέρωση¹⁶ από κυνηγούς ελεφάντων, συγκεκριμένα από το στρατηγό Λίχα, βρέθηκε στο Εντφού (Edfou) και απευθύνεται πάλι στον Πτολεμαίο Δ΄ και τη βασίλισσά του (εικ. 3). Παρά την ατυχή εμπειρία με την αναστάτωση που έφερε η μάχη της Ραφίας,¹⁷ η αιγυπτιακή κυβέρνηση συνέχισε να οργανώνει κυνηγετικές αποστολές στις περιοχές του νότου. Η ανάθεση εδώ γίνεται στους θεοποιημένους Φιλοπάτορες θεούς Πτολεμαίο Δ΄ και τη σύζυγό του Αρσινόη, καθώς και στον Σάραπι και την Ίσιδα, μάλλον σε κάποιο ιερό τους στην πόλη, ως ευχαριστία για την καλή τύχη, την προστασία των θεών και την επιτυχία που είχε το (δεύτερο) ταξίδι του, από τον άνθρωπο που εκείνοι έστειλαν προκειμέ-

του να αναλάβει την ηγεσία των ομάδων που δρούσαν στη χώρα των ελεφάντων, τον Λίχα, γιο του Πύρρου, από την Ακαρνανία, όπως αναφέρθηκε. Η αποστολή αυτή είχε ανατεθεί στον Λίχα, σύμφωνα με την επιγραφή, για δεύτερη φορά. Η φήμη του θα πρέπει να ήταν μεγάλη αφού έδωσε το όνομά του και σε μια περιοχή της σομαλικής ακτής, όπως μας αναφέρει ο Στράβωνας.¹⁸ Αφού η Αρσινόη και ο Πτολεμαίος Δ΄ εμφανίζονται σε αυτή ως βασιλιάς και βασίλισσα (χωρίς να αναφέρεται ο γιος τους), τότε μάλλον θα πρέπει να χρονολογηθεί μετά τη μάχη της Ραφίας (217 π.Χ.) και πριν από τη γέννηση του γιου τους (209 π.Χ.), επομένως η επιγραφή αυτή είναι λίγο προγενέστερη της προηγούμενης. Ο Πτολεμαίος Δ΄ Φιλοπάτωρ θα συστηματοποίησε το κυνήγι ελεφάντων ως αποτέλεσμα της μάχης της Ραφίας (217 π.Χ.), κατά την οποία οι μικρόσωμοι αφρικανικοί ελέφαντες του Φιλοπάτορος είχαν πολλές απώλειες από τους πιο μεγάλους ινδικούς ελέφαντες του Αντίοχου. Κατά την αναδιοργάνωση αυτή, φαίνεται ότι δόθηκε το αξίωμα του στρατηγού στον επικεφαλής των ομάδων των κυνηγών.

Βασιλεῖ Πτολεμαίω και | Βασίλισση Ἀρσινόη θεοῖς | φιλοπάτορι και Σαράπιδι και | Ἴσιδι, Λίχας Πύρρου Ἀχαρνὰν | | στρατηγὸς ἀποσταλεῖς | ἐπὶ τὴν θήραν τῶν ἐλεφάντων τότε δεύτερον.¹⁹

Ο Στράβωνας, εκτός από το κυνηγετικό πεδίο με το όνομα του Λίχα, μας αναφέρει και «βωμούς» με το ίδιο όνομα, νότια του Μπαμπ-ελ-Μαντέμπ. Το όνομά του αναφέρεται και σε άλλη αναθηματική επιγραφή από την Άνω Αίγυπτο, σε αφιέρωση που θα έκανε προφανώς ο ίδιος πάλι μετά την επιστροφή του από το δεύτερό του ταξίδι. Η δεύτερη αυτή αναθηματική επιγραφή αναφέρεται στο βασιλιά και τη βασίλισσα, τον Διόνυσο και ίσως την Ἴσιδα· ενώ αναγράφεται ξανά ότι στάλθηκε «για δεύτερη φορά».²⁰ Στην εξιστόρηση της μάχης της Ραφίας ανάμεσα στον Πτολεμαίο Δ΄ και στον Αντίοχο Γ΄, το 217 π.Χ., ο Πολύβιος²¹ περι-

4. Άποψη της περιοχής Moussawwarat-es-soufra του Σουδάν (αρχαία Μερή) με τις ταφικές πυραμίδες.

γράφει πώς μπήκαν στη μάχη οι ελέφαντες και των δύο παρατάξεων πολεμώντας, σε ορισμένες περιπτώσεις, κατά μέτωπο:

Τὰ δὲ πλεῖστα τῶν τοῦ Πτολεμαίου θηρίων ἀπεδειλία τὴν μάχην, ὅπερ ἔθος ἐστὶ ποιεῖν τοῖς Λιβυκοῖς ἐλέφασιν· τὴν γὰρ ὁσμὴν καὶ φωνὴν οὐ μένουσιν, ἀλλὰ καὶ καταπεπληγμένοι τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν, ὡς γ' ἔμοι δοκεῖ, φεύγουσιν εὐθέως ἐξ ἀποστήματος τοὺς ἰνδικοὺς ἐλέφαντας.

Για πολλά χρόνια, όπως αναφέρει και ο Walbank,²² ο ισχυρισμός αυτός –επρόκειτο για την παμπάλαια, «ορθόδοξη» άποψη που πιθανώς παρέπεμπε στους ιστορικούς της εκστρατείας του Αλεξάνδρου– απορριπτόταν ως λανθασμένος, διότι κατά γενική ομολογία οι αφρικανικοί ελέφαντες είναι πιο μεγάλους από τους ινδικούς. Αλλά από το 1948, μετά τη δημοσίευση του κλασικού σχετικού άρθρου του William Gowers,²³ έγινε αντιληπτό ότι οι ελέφαντες του Πτολεμαίου δεν ανήκαν στο είδος των μεγάλων της σαβάνας (*Ixodonta africana africana*), αλλά σε εκείνο των πιο μικρόσωμων που αποκαλούνται «ελέφαντες του δάσους» (*Ixodonta africana cyclotis*) και είναι κοντύτεροι κατά ένα περίπου πόδι. Η εξιστόρηση του Πολυβίου λοιπόν δικαίωθηκε.

Η πτολεμαϊκή επέκταση, επομένως, κατά μήκος των ακτών της Ερυθράς θάλασσας εξυπηρετούσε ταυτόχρονα τις ανάγκες του εμπορίου και της απόκτησης ελεφάντων για το στρατό των Πτολεμαίων.

5. Αργυρό τετράδραχμο με πορτρέτο του Δημητρίου Α΄ της Βακτρίας, που φορεί περικεφαλαία από δέρμα ελέφαντα. Γύρω στο 190 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

6. Αργυρό δεκάδραχμο, αναμνηστικό της νίκης του Υδάσπου. Εικονίζεται ο Αλέξανδρος με τον Βουκεφάλα, ενώ επιτίθεται εναντίον του Πώρου, που βρίσκεται πάνω στον πολεμικό ελέφαντα. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

Η Claire Preaux²⁴ μέσα από παπυρικές μαρτυρίες²⁵ μάς παρουσιάζει εν συντομία ένα ταξίδι για κυνήγι ελεφάντων καθώς και το κόστος ενός τέτοιου ταξιδιού για την κεντρική πτολεμαϊκή διοίκηση. Έχουμε μία επιστολή του 224 π.Χ., ενός αιγύπτιου χωρικού από το Φαγιούμ, του Μανρές, προς τους άνδρες του χωριού του, που ανυπομονούν για την έναρξη του ταξιδιού. Τους ανακοινώνει μια αλλαγή: μια ομάδα κυνηγών έχει ήδη επιλεγεί²⁶ και ετοιμάζονται να αναχωρήσουν με επικεφαλής ένα στρατηγό. Σύντομα θα τους σταλεί ένα πλοίαριο με σιτάρι από την Ηρωόπολη, καθώς και ένα πλοίο ειδικά κατασκευασμένο για τη μεταφορά των ελεφάντων, το οποίο θα αναχωρήσει από τη Βερενίκη. Τα πλοίαρια αυτά ονομάζονταν *ελεφαντηγοί*,²⁷ και, καθώς υπήρχε μεγάλος κίνδυνος ναυαγίου, λόγω του μεγάλου φορτίου τους, η ανησυχία των κυνηγών για την έκβαση του ταξιδιού ήταν μεγάλη. Από την επιστολή αυτή συμπεραίνουμε ότι μια τέτοια αποστολή ήταν πολυέξοδη.

Ένας άλλος πάπυρος²⁸ μας δίνει και μερικά νούμερα για το κόστος, κατά προσέγγιση, μιας τέτοιας επιχείρησης. Για την πληρωμή, λοιπόν, μισθών ενός μήνα, μιας ομάδας 231 κυνηγών, χρειαζόνταν 2 τάλαντα και 1860 δραχμές, δηλαδή τέσσερις οβολοί για τον καθένα την ημέρα. Το ποσό αυτό αντιστοιχεί στο μισθό ενός γραφέα ανώτερης βαθμίδας στη διοίκηση ή στο μισθό ενός αξιωματικού.

Οι μισθοί, όμως, αποτελούν ελάχιστο μόνο μέρος των εξόδων της συνολικής επιχείρησης. Έπρεπε, επίσης, να πληρωθεί ο αρχηγός της αποστολής, ο στρατηγός, να σταλούν τα πλοία με το σιτάρι, για τα οποία μιλούσε το γράμμα του Μανρές, με κίνδυνο να ναυαγήσουν στα επικίνδυνα παράλια της Ερυθράς θάλασσας, να εξοπλιστούν και να σταλούν οι ελεφαντηγοί, να φέρουν, με μεγάλο κόστος, από την Ινδία, δαμαστές και εκπαιδευτές ελεφάντων, να συντηρήσουν τα ζώα κατά τη διάρκεια της μεταφοράς τους, αλλά και έπειτα. Σύμφωνα με την Preaux, το ύψος των εξόδων για αυτό το μέρος του πολεμικού εξοπλισμού της χώρας γίνεται γλαφυρότερα κατανοητό, αν συγκρίνουμε το ποσό που έπρεπε να διατεθεί για μισθούς τριών μηνών μιας ομάδας κυνηγών με κάποια στοιχεία από τον προϋπολογισμό του νομού της Αρσινοϊτίδος που μας παρέχει ο πάπυρος Tebtynis 701. Τα έσοδα του δεύτερου εξαμήνου του έτους 225 π.Χ., που συγκεντρώνονταν στο βασιλικό ταμείο από τη συλλογή των φόρων και την πώληση ψαριών, ήταν 11 τάλαντα και 1102 δραχμές, ενώ μόνο τα έξοδα για τη συντήρηση των οχυρώσεων στο νομό έφταναν τα 9 τάλαντα και 5990 δραχμές. Η διαφορά, λοιπόν, των δύο ποσών, ό,τι δηλαδή θα απέμενε στο βασιλικό ταμείο, δεν αρκούσε για να πληρωθούν οι μισθοί των κυνηγών ελεφάντων. Γίνεται, επομένως, κατανοητό πόσο επιβάρυνε τον κρατικό προϋπολογισμό αυτή η συνεχής²⁹ ανάγκη ανεφοδιασμού του στρατού με ελέφαντες.

Ο εφοδιασμός ελεφάντων ξεκίνησε από τον Πτολεμαίο Φιλάδελο και συνεχίστηκε για σχεδόν έναν αιώνα από τους Λαγίδες. Οι ελάχιστες μαρτυρίες για το κυνήγι ελεφάντων

7. Φάλαρο αλόγου με παράσταση πολεμικού ελέφанта που οδηγείται από μακεδόνες στρατιώτες. Λένινγκραντ, Μουσείο Ερμιτάζ.

μετά τη βασιλεία του Φιλοπάτορος αντανakλά τη στρατιωτική παρακμή του κράτους σε συνδυασμό με τον οικονομικό μααρασμό. Άλλωστε, όπως διαπιστώσαμε παραπάνω, τα δύο αυτά στοιχεία είναι αλληλένδετα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γενικά για το θέμα των ελεφάντων βλ. H.H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World*, London 1974.
2. Βλ. F.W. Walbank, *Ο ελληνοιστικός κόσμος*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 71-72· Στράβων 15.2.9.
3. Walbank, *ό.π.*, σ. 76.
4. Οι ελέφαντες ήταν άφθονοι και πολύ γνωστοί στην Αφρική. Για την εκστρατεία του Αννίβα, βλ. M. Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή ιστορία*, Αθήνα 1984, σ. 66 κ.ε. και το πολύτομο Arnaldo Momigliano / A. Schiavone (επιμ.), *Storia di Roma*, Torino 1990, τόμ. 2.1: *L'impero mediterraneo. La repubblica imperiale* (στοιράδην)· F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*, Oxford 1957-1972 και J. Briscoe, *A Commentary on Livy*, 1973 και 1981.
5. Στράβων 2.1.20· Walbank, *Ο ελληνοιστικός κόσμος*, *ό.π.*, σ. 280. Σχετικά πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες στο Μεσσαουαράτ (Moussawwarat-es-soufra) της Μερόης αποκάλυψαν μικρά τετράγωνα λίθινα κτήρια με κεκλιμένες πλατφόρμες που πιστεύεται ότι χρησιμοποιούνταν για εξημέρωση ελεφάντων.
6. Επί συμβασιλείας Πτολεμαίου Η΄ και Κλεοπάτρας Β΄ (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1974, τόμ. Ε΄, σ. 188). Βλ. και Walbank, *Ο ελληνοιστικός κόσμος*, *ό.π.*, σ. 283-285.
7. Στράβων 16.4-5.
8. OGIS I, 30.
9. Walbank, *Ο ελληνοιστικός κόσμος*, *ό.π.*, σ. 281. Βλ. και C. Preaux, *L'économie royale des Lagides*, Brussels 1939, σ. 34-35 και σημ. 1-2· P.M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, Oxford 1972, I, σ. 176-178 και στις αντίστοιχες σημειώσεις, όπου και γενικά στοιχεία για το θέμα της θήρας των ελεφάντων.
10. Για αναθηματικές και τιμητικές επιγραφές γενικά βλ. N.M. Κοντολέων, *Στοιχεία ελληνικής επιγραφικής*, Αθήνα 1975, σ. 49-54· G. Klaffenbach,

Ελληνική Επιγραφική, Αθήνα 1982, σ. 98-103, όπου και βιβλιογραφία και Μ. Guarducci, *L'epigrafia greca*, Roma 1970-1974 σποράδην.

11. Στιχ. 3 «Άρηι Νικηφορωι Ευάργω». Μάλλον σε κάποιο ιερό του θεού.
12. Βλ. Preaux, *ό.π.*, σ. 37, σημ. 2. Ο στρατηγός Χαρίμορτος αναφέρεται από τον Στράβωνα (16.773 και 14.4.15), από τον Πολύβιο (18.55.2 και Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*, *ό.π.*, II, σ. 626 σημ. 55, 2), ενώ συνδέεται και με τον Σκόπα στις αυλικές συνωμοσίες στην Αλεξάνδρεια εναντίον του Πτολεμαίου Ε΄, τον καιρό του Β΄ Μακεδονικού πολέμου (Fraser, *ό.π.*, I, σ. 179, σημ. 372 και OGIS, I, σ. 137, σημ. 6). Επίσης, σε ένα γράμμα πάνω σε όστρακο από τη Θηβαΐδα (L. Amudsen, *Ostraca Osloensia*, αρ. 2, Oslo 1933), αναφέρεται ένας υφιστάμενός του.
13. Βλ. Klaffenbach, *ό.π.*, σ. 72.
14. Για τη θεοποίηση και τη λατρεία των ηγεμόνων, βλ. Walbank, *Ο ελληνιστικός κόσμος*, *ό.π.*, σ. 295 κ.ε. και L. Cerfau / J. Tondriau, *Le Culte des souverains dans la civilisation gréco-romaine*, Paris 1957.
15. Κείμενο: OGIS, τόμ. 1, no 86 (από εδώ η παρούσα μεταγραφή του κειμένου), M.M. Austin, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest (A Selection of Ancient Sources in Translation)*, Cambridge 1981, σ. 459 (με μφρ. στα αγγλικά). Για ανάλυση της επιγραφής, βλ. και E.R. Bevan, *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*, London 1927, σ. 240-243· Fraser, I, *ό.π.*, σ. 178 και σημ., Scullard, *ό.π.*, σ. 123-137.
16. Πάνω σε ένα βάθρο (αγάλματος;) από μαύρο μάρμαρο.
17. Βλ. E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, Nancy 1981, τόμ. 2, σ. 37-44.
18. Στράβων, 16.773· Fraser, I, *ό.π.*, σ. 179, όπου αναφέρει μια περιοχή με το όνομα «Lihās' hunting ground».
19. Κομμάτι μαύρου μαρμάρου, με πολύ επιμελημένη και κομψή γραφή, τέλη 3ου αιώνα π.Χ. Κείμενο: Michel C., *Receuil d'inscriptions grecques*, Brussels 1900, αρ. 1236 (από εδώ η παρούσα μεταγραφή), OGIS, I, 82· Walbank, *Ο ελληνιστικός κόσμος*, *ό.π.*, σ. 280-281. Για ανάλυση: BCH XVIII (1894), σ. 149 κ.ε.· M.L. Strack, *Die Dynastie der Ptolemäer*, Berlin 1897, αρ. 56, σ. 237· Fraser, *ό.π.*, I, σ. 178 και σημ.· Bevan, *ό.π.*, σ. 243. Για Πτολεμαίο Δ΄ βλ. επίσης στο ίδιο, σ. 217-250.
20. Frazer, *ό.π.*, I, σ. 179, σημ. 371.
21. 5.84.5.
22. Walbank, *Ο ελληνιστικός κόσμος*, *ό.π.*, σ. 282.
23. «African elephants and ancient authors», *African Affairs* 47 (1948), σ. 173 κ.ε.
24. Preaux, *ό.π.*, σ. 35-37.
25. Στο ίδιο, σ. 35, σημ. 3.
26. Στέλνονταν οι πιο ικανοί ύστερα από επιλογή, λόγω του μεγάλου κόστους.
27. Βλ. M. Merzagora, «La navigazione in Egitto nell'et greco-romano», *Aegyptus* 10 (1929), σ. 119-120.
28. *P. Eleph.* 28 (223), και στο L. Mitteis / U. Wilcken, *Grundz ge und Chrestomathie der Papyrskunde*, Leipzig/Berlin 1912 (ανατύπωση 1963), 4 τόμοι, αρ. 451. Βλ. επίσης Preaux, *ό.π.*, σ. 36.
29. Συνεχής, γιατί οι ελέφαντες δεν αναπαράγονταν στην αιχμαλωσία (Bevan, *ό.π.*, σ. 388).

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Εικ. 1: W.W. Tarn / G.T. Griffith, *Hellenistic Civilization*, London 1952, σ. 180.
Εικ. 2: E.R. Bevan, *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*, London 1927.
Εικ. 3: BCH XVIII (1894).
Εικ. 4, 6, 7: IEE, τόμ. Δ΄, σ. 239, 187, 185 αντίστοιχα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- AMUDSEN L., *Ostraca Osloensia*, Oslo 1933.
AUSTIN M.M., *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest (A Selection of Ancient Sources in Translation)*, Cambridge 1981.
BCH (*Bulletin de Correspondance Hellenique*) XVIII (1894), σ. 149 κ.ε.

- BEVAN E.R., *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*, London 1927.
BRISCOE J., *A Commentary on Livy*, 1973 και 1981, 2 τόμοι.
FRASER P.M., *Ptolemaic Alexandria*, Oxford 1972, 3 τόμοι.
GOWERS W., «African elephants and ancient authors», *African Affairs* 47 (1948), σ. 173 κ.ε.
GUARDUCCI M., *Epigrafia Greca*, Roma 1970-1974, 4 τόμοι.
KLAFFENBACH G., *Ελληνική Επιγραφική*, Αθήνα 1982.
KONTOΛΕΩΝ Ν.Μ., *Στοιχεία Ελληνικής Επιγραφικής*, Αθήνα 1975.
MERZAGORA M., «La navigazione in Egitto nell'et greco-romano», *Aegyptus* 10 (1929), σ. 119-120.
MICHEL C., *Receuil d'inscriptions grecques*, Brussels 1900.
MITTEIS L. / U. WILCKEN, *Grundz ge und Chrestomathie der Papyrskunde*, Leipzig/Berlin 1912 (ανατύπωση 1963), 4 τόμοι.
MOMIGLIANO Arnoldo / A. SCHIAVONE (επιμ.), *Storia di Roma*, Torino 1990, τόμ. 2.1: *L'impero mediterraneo. La repubblica imperiale*.
OGIS = W. Dittenberger (εκδ.), *Oriens Graeci Inscriptiones Selectae*, Leipzig 1903-1905, τόμ. 1-2.
P. Eleph. (*Papyri Elephantine*), 28 (223).
PREAUX C., *L'economie royale des Lagides*, Brussels 1939.
ROSTOVITZ M., *Ρωμαϊκή ιστορία*, Αθήνα 1984.
SCULLARD H.H., *The Elephant in the Greek and Roman World*, London 1974.
STRACK M.L., *Die Dynastie der Ptolemäer*, Berlin 1897.
TARN W.W. / G.T. GRIFFITH, *Hellenistic Civilization*, London 1952.
Tebnyis Papyri, London-New York 1902-1976, 4 τόμοι.
WALBANK F.W., *Ο ελληνιστικός κόσμος*, Θεσσαλονίκη 1999.
-, *A Historical Commentary on Polybius*, Oxford 1957-1972, 3 τόμοι.
WILL E., *Histoire Politique du Monde Hellenistique*, Nancy 1979-1981, 2 τόμοι.
<http://www.perseus.tufts.edu/>

Elephant Hunters in Ptolemaic Egypt

Panayotis Konstantinidis

In antiquity the use of elephants in battle was a crucial factor for victory. War elephants were a necessary weapon to every general who wanted to be successful and effective in the art of war.

The provision of war elephants, an essential prerequisite of war planning and preparation, demanded significant sums of money from the Ptolemaic state treasury, as well as carefully and thoroughly planned expeditions or “hunts” in order wild elephants to be captured and kept in captivity. Two important inscriptions from the Ptolemaic Egypt, combined with accounts from papyri and descriptions from contemporary authors, provide valuable information on the officially organized hunting expeditions.

Until 1948 it was commonly accepted among scholars that the Ptolemaic dynasty was interested in capturing specifically the large African elephant, the *Ioxodonta Africana Africana*, for the needs of the Egyptian army. It was then that William Gowers proved that this warfare animal was not the large but the smaller elephant of the African forest who belonged to a different species, the *Ioxodonta Africana cyclotis*.

P.K.